

Абдулла ҚАҲҲОР

МИНГ БИР ЖОН

ҲИКОЯЛАР

ЎзССР ДАВЛАТ ЎҚУВ-ПЕДАГОГИКА НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1959

ЎҒРИ

(Ўтмишдан)

Отнинг ўлими — итнинг байрами
Мақол.

Кампир тонг қоронғисида хамир қилгани туриб ҳўкизидан хабар олди. О!.. Хўкиз йўқ, оғил кўча томондан тешилган... Деҳқоннинг уйи куйса куйсин. ҳўкизи йўқолмасин. Бир қоп сомон, ўн-ўн бешта хода, бир арава қамиш—уй, ҳўкиз топиш учун неча замонлар қозонни сувга ташлаб қўйиш керак бўлади.

Одамлар дод овозига ўрганиб қолган: бировни эри уради, бировнинг уйи хатга тушади... Аммо кампирнинг додига одам тез тўпланди. Қобил бобо яланг бош, яланг оёқ, яқтакчан оғил эшиги ёнида туриб дағ-дағ титрайди, тиззалари букилиб-букилиб кетади; кўзлари жовдирайди, ҳаммага қарайди, аммо ҳеч кимни кўрмайди. Хотинлар ўғрини қарғайди, ит ҳуради, товуқлар қоқоқлайди. Кимдир шундай кичкина тешиқдан ҳўкиз сийғишига ақл ишонмаслиги тўғрисида кишиларга гап маъқуллайди.

Қобил бобонинг қўшниси — бурунсиз эллиқбоши кирди. У оғилга кириб тешиқни, ҳўкиз боғланган устунни диққат билан кўздан кечирди; негадир устунни кимирлатиб ҳам кўрди;

сўнгра Қобил бобони чақирди ва панг товуш билан деди:

— Хўкизинг ҳеч қаёққа кетмайди, топилади!

Унинг оғилга кириб қилган тафтиши Қобил бобога бир умид бағишлаган эди, бу сўзи ҳаддан зиёда севинтирди. Чол йиғлаб юборди.

— Худо хайр берсин... Ола хўкиз эди...

Одамлар ўғри деворни қачон ва қандай асбоб билан тешгани, хўкизни қайси томонга олиб кетгани, уни қайси бозорда сотиши мумкин эканлиги тўғрисида баҳслаша-баҳслаша тарқалди. Ғовур босилди. Қобил бобонинг кампири йиғидан тўхтаб, элликбошини дуо қила кетди.

Элликбоши ўғри тешган ерни яна бир кўрди. Қобил бобо қўл қовуштириб, унинг кетидан юрар ва йиғлар эди.

— Йиғлама, йиғлама дейман! Хўкизинг оқпошшо қўл остидан чиқиб кетмаган бўлса топилади.

Элликбоши хўкизни жуда нақд қилиб қўйди— гўё у кўчага чиқса бас — хўкиз топилади. Бу „худо яллақағур“ шунчалик қилгандан кейин бир нима бериш лозим-да. Текинга мушук офтобга чиқмайди. Бу одам элликбоши бўлиш учун озмунча пул сочганми? Мингбошининг бир ўзига етти юз боғ беда, бир той бергани маълум. Пошшоликдан ойлик емаса! Қобил бобо ҳаменини қоқиштириб, борини элликбошига берди, яна қанча дуо қилди. Элликбоши бетўхтов аминга хабар қилмоқчи бўлиб чиқиб кетди.

Кечқурун Қобил бобо аминнинг олдига борадиган бўлди. Куруқ қошиқ оғиз йиртади, аминга

қанча пул олиб борса бўлади? Берганга битта ҳам кўп, олганга ўнта ҳам оз. Чол-кампир кенгашиб шундай қарорга келишди: бу чиқим охири ва ҳўкизни бўйнидан боғлаб берадиган чиқим, шунинг учун пулнинг юзига қараш ақлдан эмас.

Қобил бобо рўпара бўлганда амин оғзини очмасдан қаттиқ кекирди, кейин бақбақасини осилтириб кулди.

— Ҳа, сигир йўқолдимиз?

— Йўқ... сигир эмас, ҳўкиз ола ҳўкиз эли.

— Ҳўкизми?.. Ҳўкиз экан-да! Ҳимм.. Ола ҳўкиз? Тавба!..

— Бори-йўғим шу битта ҳўкиз эди..

Амин чинчалоғини иккинчи бўғинигача бурнига тиқиб кулди.

— Йўқолмасдан илгари бориди? Қанақа ҳўкиз эди?

— Ола ҳўкиз...

— Яхши ҳўкизмиди ё ёмон ҳўкизмиди?

— Қўш маҳали...

— Яхши ҳўкиз биров етакласа кета берадимиз?

— Бисотимда ҳеч нарса йўқ...

— Ўзи қайтиб келмасмикин?. Биров олиб кетса қайтиб кела бер, деб қўйилмаган экан-да! Нега йиғланади? А? Йиғланмасин!

Қобил бобо ерга қараб тек қолди.

— Қидиртирсакмикин-а?— деди амин,— суюнчиси нима бўлади? Суюнчидан чашна олиб келинмадимиз?

Аминнинг бу гапи Қобил бобога „ма, ҳўкизинг“ дегандай бўлиб кетди.

— Кам бўлманг, — деди пулни узатиб, — яна хизматингиздаман.

— Мен бетўхтов приставга хабар бераман. Ўзи чақиртиради.

Бир ҳафта ўтди. Бу бир ҳафта ичида кампир „дуонинг зўри билан қулф очадиған“ азойимхонга обдастагардон қилдиргани қатнаб ярим қоп жийда, уч елпич товоқ жўхори, икки калава ип элтди, аммо иш чиқмади. Саккизинчи куни Қобил бобо яна аминнинг олдиға борди. Аминнинг тепа сочи тикка бўлди:

— Ҳа, ҳўкизни уйларига элтиб берилсинми?! Ахир, борилсин, арз қилинсин-да! Фуқаронинг арзға бориши арбобнинг иззати бўлади!

Қобил бобо ёр-дўстлари билан кенгашди — приставга пулдан бошқа нима олиб борса бўлади? Маълум бўлдики, уни бегим дегунча кишининг бели синар экан.

Учта товуқ, гарчи бири курк бўлса ҳам, Қобил бобонинг ўзидан чиқди. Юзта тухумни қўниқўшни, ёр-биродарлар ўзаро йиғиб берди. Аммо бу тортиқ билан тилмочдан нари ўтиб бўлмади. Тилмоч тортиқни олди ва бетўхтов приставга яхшилаб тушунтиришни ваъда қилди. Чолнинг бутун бўғинлари бўшашиб кетди, кейин тутақишди, аммо гўрда бир нарса дея оладими! „Ўйнашмагил арбоб билан сени урар ҳар боб билан“. „Яхшилаб тушунтирилған“ пристав битта кулангир, битта фаранги товуқ, уч сўм пулни олганидан кейин, Қобил бобонинг бахтига, „бетўхтов ҳокимга хабар бераман“ демасдан,

„аминга бор“ деб қўя қолди. Амин „эллиқбошига борилсин“ деди.

— Гумонингизни айтинг, бўлмаса! — деди эллиқбоши тажанг бўлиб, — ким олганини мен билмасам, авлиё бўлмасам! Олган одам аллақачон сўйиб саранжомлади-да! Узоқ демасангиз, эринмасангиз кўнчиликка бориб териларни бир қараб чиқинг. Аммо териси кўнчиликка тушган бўлса, аллақачон чарм бўлди; худо билади, кавуш бўлиб бозорга чиқдимиди...

— Энди бизга жуда қийин бўлди-да. Пешонам шўр бўлмаса... — деди чол ерга қараб.

— Эй, ёш боламисиз! Нега йиғлайсиз? Капкатта одам... Битта ҳўкиз бўлса бир гап бўлар, худо ажалга тўзим берсин! Мен қайнатамга айтайин, сизга битта ҳўкиз берсин. Битта ҳўкиз одамнинг хуними?

Эртасига эллиқбоши Қобил бобони бошлаб қайнатаси Эгамберди пахтафурушнинг олдига олиб борди. Пахтафуруш чолнинг ҳолига кўп ачинди ва ерини ҳайдаб олгани битта эмас иккита ҳўкиз берди, лекин „кичкинагина“ шарти бор. Бу шарт кузда маълум бўлади...

1936.

БЕМОР

(Ўтмишдан)

Осмон йироқ, ер қаттиқ,
Мақол.

Сотиболдининг хотини оғриб қолди. Сотиболди касални ўқитди — бўлмади, табибга кўрсатди. Табиб қон олди. Бетобнинг кўзи тиниб, боши айланадиган бўлиб қолди. Бахши ўқиди. Аллақандай бир хотин келиб толнинг хипчини билан савалади. товуқ сўйиб қонлади... Буларнинг ҳаммаси, албатта пул билан бўлади. Бундай вақтларда йўғон чўзилади, ингичка узилади.

Шаҳарда битта докторхона бор. Бу докторхона тўғрисида Сотиболдининг билгани шу: салқин, тинч паркда дарахтлар ичига кўмилган баланд ва чиройли оқ иморат; шиша қабзали кул ранг эшигида қўнғироқ тугмаси бор. Чигит пўчоқ ва кунжара билан савдо қиладиган хўжайини Абдуғанибой омборда қулаб кетган қоплар остида қолиб ўладиган бўлганида бу докторхонага бормаи Симга¹ кетган эди. Докторхона деганда Сотиболдининг кўз олдига извош ва оқ подшонинг сурати солинган 25 сўмлик пул келар эди.

Бемор оғирлашди. Сотиболди хўжайинининг

---

¹ Сим — ҳозирги Фарғона шаҳри.

олдига арзга борди, аммо бу боришдан муддаоси нима эканини аниқ билмас эди. Абдуғанибой унинг сўзини эшитиб кўп афсусланди, қўлидан келса ҳозир унинг хотинини оёққа бостириб беришга тайёр эканини билдирди. кейин сўради:

— Девонаий Баҳоваддинга ҳеч нарса кўтардингми? Ғавсулаъзамга-чи?

Сотиболди кетди. Беморнинг олдидан жилмаслик ва шу билан бирга тирикчилик учун хонаки бир касб қилишга мажбур бўлди — ҳар хил саватчалар тўқишни ўрганди. У эртадан кечгача офтобшувоқда, гавронлар ичига кўмилиб сават тўқийди. Тўрт яшар қизчаси қўлига рўмолча олиб, онасининг юзини карахт, нимжон, хира пашшалардан қўрийди; баъзан, қўлида рўмолча, мукка тушиб ухлаб қолади. Ҳамма ёқ жим. Фақат пашша ғинғиллайди, бемор инқиллайди; ҳар замон яқин-йироқдан гадой товуши эшитилади: „Ҳей дўст, шайдулло баноми олло, садақа радди бало, бақавли расули худо...“

Бир кечаси бемор жуда азоб тортди. У ҳар инграганда Сотиболди, чаккасига буров солинган кишидай, талвасага тушар эди. Қўшниси — бир кампирни чақирди. Кампир беморнинг тўзиган сочларини тузатди, у ёқ-бу ёғини силади, сўнгра... ўтириб йиғлади.

— Бегуноҳ гўдақнинг саҳарда қилган дуоси ижобат бўлади, уйғотинг қизингизни! — деди.

Бола анчагача уйқу ғашлиги билан йиғлади, кейин, отасининг ғазабидан, онасининг аҳволидан қўрқиб, кампир ўргатганча дуо қилди:

• — Худоё аямди дайдига даво бейгин...

• Бемор кундан-кун бадтар бўлиб, охири ўсал бўлди. „Кўнгилга армон бўлмасин“ деб „чилёсин“ ҳам қилдиришга тўғри келди Сотиболди тўқиган саватчаларини улгуржи оладиган боққолдан йигирма танга қарз кўтарди. „Чилёсин“дан бемор тетик чиққандай бўлди: шу кечаси ҳатто кўзини очиб, қизчасини ёнига тортди ва пичирлади:

• — Худо қизимнинг саҳарлари қилган дуосини даргоҳига қабул қилди. Дадаси, энди тузукман, қизимни саҳарлари уйғотманг.

• Яна кўзини юмди, шу юмганича қайтиб очмади — сәҳарга бориб узилди. Сотиболди қизчасини ўлик ёнидан олиб, бошқа ёққа ётқизаётганда қизча уйғонди ва кўзини очмасдан одатдагича дуо қилди:

• — Худоё аямди дайдига даво бейгин...

1936.

БАШОРАТ

Ола қарға қар этади,
Ўз вақтини чоғ этади.

Мақол.

Николай замонида майиз қиммат, кўкнор арзон эди, ҳозирги замонда майиз арзон, кўкнор қаҳат. Эсизгина ўша вақтда чала сиқиб ташланган кўкнорлар!

Мулла Саид Жалолхон шунинг кўнглидан ўтказиб деворга суйанди ва кўзларини юмди; бурнига қўнган пашшани қўлидаги рўмолча билан қўриш малол келди шекилли, остки лабини чўзиб „пуф!“ деди. Пашша кўтарилди, аммо шу ондаёқ унинг лабига қўнди. Саид Жалолхон секин лабини қимтиб, пашшани оёғидан қисиб олди. Тузоққа тушган бу дилозорни ушлаб, икки бармоқ орасида айлантариб ташлаш қасдида кўтарилган қўл то лабига келгунча, лаънати пашша оёғини суғуриб қочди. Саид Жалолхоннинг аччиғи келди: йўқ ердан кўкнор топиб, кайф қилиб ўтирганда бу нимаси!

Инсоф юзасидан айтганда, пашша ярамас махлуқ: қуйиб қўйилган чойга тушиб тарвайиб ётади, майиз талашади, покиза қилиб сузиб қўйилган кўкнордан қаноти чиқади. Қанотини кўкнорга ташлаб ўзи қаёққа кетади денг!

Хаёл кайфни ўғирлаган пашшайи қидириб кетди.

Уйда ғиж-ғиж бўлиб ётган бу пашшаларнинг қайси бири ўша? Саид Жалолхон дарҳол эшикни ёпиб, узун супургини қўлига олди. У супургини кўтариши билан ҳамма пашша ғинғиллашиб, бир ерга тўпланди ва бир кирпичи ҳолига келди. Кирпи қанот чиқарди, катта бир пашшага айланди-да, олдинги оёқлари билан бошини ушлаб Саид Жалолхонга ғинғиллади:

— Шошма, сенинг орқангда қанча мўмин намоз ўқийди, худонинг махлуқига озор бергани нечук ҳаддинг сиғади?

— Қандоқ махлуқсан ўзинг? — деди Саид Жалолхон супургини елкасига қўйиб.

— Пашшаларнинг шоҳи бўламан.

— Шоҳ бўлсанг, сабаб ўғирлик қилган фуқароларингни тергамайсан?

— Сенинг соқолингга теккан бир қатра шира менинг барча фуқароларимга бир кунлик овқат бўлади, қандоқ қилиб сен шуни ўғирлик дейсан? Нимангни ўғирлади?

— Кайфимни ўғирлади! Не машаққатлар билан кўкнор топиб кайф қилиб ўтирганимда бурнимга ва лабимга қўнди. Шунинг учун сендан қасос оламан: қанотингни юлиб ташлайман.

Пашшалар шоҳи ялинди, ёлворди. Саид Жалолхон кўнмади. Охири иккови муросага келди: шоҳ унга қанот берадиган, у учиб юриб, гуноҳкор пашшани ўзи топадиган бўлди. Шоҳ кейинги оёқлари билан қанотининг устини силади,

олдинги оёқларини бир-бирига ишқади, кейин фингиллади. Яъни дуо ўқиди. Саид Жалолхон худди баланд ердан тушгандай, юраги „шув“ этиб, қанот чиқарди ва учди, шу учганича неча замонлар қидириб, гуноҳкор пашшани қир этагида ўтлаб юрган бир эшакнинг яғиридан топди. Пашша жароҳат атрофида оқсоқланиб юрар эди. Саид Жалолхон бир қўл уриб уни ҳовучига қамаб олди, сўнгра, дарров ўлдириб қўймаслик учун, эҳтиёт қилиб бир қанотидан ушлади. Пашша фингиллади:

— Лабинг билан қисиб бир оёғимни узганинг етмасмиди, яна нима дейсан?

— Сен ўғрисан! Одам бўлганигда шаръан қўлингни кесиш лозим бўлар эди. Қанотингни юлиб ташлайман!

Пашша ялинди, ёлворди — бўлмади. Охири иккови келишди.

Пашша Саид Жалолхонни эргаштириб бир биёбонга олиб чиқди. Биёбон осмон, қум ва тошбақадан иборат эди. Пашшанинг амри билан Саид Жалолхон бир тошбақа ва бир дона тошбақанинг тухумидан олди. Биёбоннинг аллақаеридан бир қозон топилди. Саид Жалолхон пашшанинг амри билан тухумни ерга қўйиб, устига қозонни тўнтарди ва тошбақани қўйиб юборди. Пашша бир сомон парчани ушлаб, қозоннинг қоқ тепасига қўниб турди. Тошбақа қозон атрофида айлана берди, айлана берди. Охири қозон ёрилиб чилпарчин бўлди, аммо ҳеч қандай товуш чиқмади. Тошбақа билан тухум кўздан ғойиб

бўлди. Қозон ёрилган вақтда аллақайёққа бориб тушган пашша ушлаб турган сомон парчасини келтириб Саид Жалолхонга берди ва ғинғиллади:

— Мана шуни теринг орасига тиксанг, кўздан ғойиб бўласан. Сен ҳаммани кўрасан, сени ҳеч ким кўрмайди. Қишлоқда кимда қанча кўкнор бўлса, ҳаммаси сеники бўлади.

Саид Жалолхон дарҳол бир чўп билан биланини тирмалаб, сомон парчани териси орасига жойлади ва қандай кўздан ғойиб бўлаётганини кўриб турди: бошлаб кавушининг учи, сўнгра бирданига тиззасигача оёғи кўринмай қолди...

Тамом кўздан ғойиб бўлганидан сўнг Саид Жалолхон тикка ўзининг улфати мулла Шамсиддиннинг уйига борди. У эшик олдидаги супада, олдида бир ғалвир майиз чўпини териб ўтирган эди. Саид Жалолхон товуш чиқармай унинг ёнига бориб ўтирди. Мулла Шамсиддин уни кўрмади; ғалвирга қўл солиб бир чангал майиз олди — пайқамади.

Саид Жалолхонга унинг бир қадоққа яқин кўкнори борлиги маълум эди, шу кўкнорни излаб уйга кирди. Хужрада бир қадоқ эмас, бир лингча кўкнор бор экан. Саид Жалолхон кўкнорнинг ҳаммасини кўтариб жўнади; уни хужрасига қўйиб яна кўп жойларга борди, ҳатто юк автомобилнинг копоти устига айри миниб шаҳарга ҳам тушиб чиқди. Ҳеч қаерда бундай улгуржи ганимат учрамади. Саид Жалолхон йиққан кўкнорини уйнинг ўртасига тўкиб, қанча вақтга етишини мўлжаллаб кўрди — олти ойга етар экан.

Бу атрофда кўкнор қолмади-ку, олти ойдан кейин нима бўлади? Саид Жалолхонни ваҳима босди.

Бирдан унинг эсига бир нарса тушди: модомики уни ҳеч ким кўрмас экан, колхоз раисининг олдига бориб „бу йил пахта атрофига кўкнор эктириб берасан“ деса нима қилади? Саид Жалолхонга бу фикр шунча ёқдики, ақли кўпайиб бошини каттароқ бўлган сизди.

Саид Жалолхон тикка колхоз идорасига борди. Раис ўзи якка қатиқ ичиб ўтирар экан. Саид Жалолхон ҳар ҳолда аввал ўзини бир синаб кўрмоқчи бўлди: қани, раис кўрадими, йўқми?

— Ассалому алайкум! — деди раисга рўпара бўлиб.

Раис товуш қаёқдан келганини билмай аланглади, сўнгра, кўрқиб ранги ўчди-да, мўйловида қолган қатиқ юқини енги билан артиб, секин ўрнидан турди.

— Кўрқма, кўрқма! — деди Саид Жалолхон дадилланиб, — сенга ҳам арз, ҳам фармон қилгали келдим: бу йил пахта атрофига кўкнор эктирасан.

Раис, ҳуши йўқ, жавоб берди:

— Мажлис қилиб ўртага солиш керак...

— Мажлис қиласанми, маърака қиласанми, эртага иш бошламасанг, кечаси уйингга кафанлик киранман. Мен арвоҳ бўламан!..

Раис рози бўлди. Саид Жалолхон раиснинг олдигаги қатиқни кўшқулоғи билан олиб чиқиб ариққа ташлади. Шунда унинг бошига яна бир

фикр келди ва бу фикрдан бошини яна ҳам каттароқ бўлган ҳис қилди: „Модомики пахта атрофига эктириш қўлимдан келар экан, нима учун ҳамма ерга кўкнор эктирмайман?“

Саид Жалолхон қайтиб кирди, бор товуши билан бақирди:

— Ҳамма ерингга кўкнор эктирасан!

Раис кўнди. Саид Жалолхон кетди. Йўлда унинг бошига яна бир фикр келди: „Раисга қилган дўқимни ҳукуматга қилсам, ўзимни хон кўтара олмайманми?“

Бу фикрдан унинг калласи яна ҳам каттароқ бўлиб, жуда оғирлашиб кетди „Ақл каллани бундай катта қилса ва бундай оғир бўлса, — дер эди ўзига, — Афлотуннинг ўз ажали билан ўлганига ишонмайман, уни албатта калласи босиб ўлдирган“.

У ҳужрага кириши билан бир варакайига гўё қиёмат кўпди. Кўчада югур-югур, шовқин, итлар вангиллаган, товуқлар қийқиллаб қочган; гурсиллаб деворлар йиқилади, шарақлаб дарахтлар қулайди... Қандайдир бир хотин қичқирди:

— Ким экан у, бизга кўкнор эктирадиган!..

Бу товуш ҳамма ёқни ларзага келтирди. Ҳужранинг деворларидан чанг ёғди, токчадаги мислаган жангиллаб кетди.

Саид Жалолхон тездан мулла Шамсиддиннинг олдига борди ва ўз териси орасидаги сомон парчасини синдириб ярмини унга берди. Иккови даштга чиқиб бараварига наъра тортди. Кўз очиб юмгунча неча минг пиёда ва сувори

кишилар пайдо бўлди. Буларнинг ҳаммаси кулоҳ кийган ва туғ кўтарган эди. Минг-минг тошбақа минг-минг қозон атрофида айланиб, кўзга кўринмайдиган неча юз минг лашкар бўлди. Шу ернинг ўзида унга „Саид Жалолхони соҳибқирон“ деб ном берилди ва хон кўтарилди. Мулла Шамсиддин унга вазир бўлди.

Мусулмонобод йўлида ғазотни бошлаш учун ҳамма нарса тайёр, фақат яроғ-аслаҳа йўқ эди. Афғонистонга ўтиб кетган кўр Шерматга Саид Жалолхони соҳибқирон номидан дарҳол нома ёзилди. Номага жавоб ҳам келди. Жавобда кўр Шермат „неча минг сипоҳи билан йўлга чиқдим. Сизга ўз белимдаги шамширимни юбордим“, дебди.

Шундай қилиб, иш борган сари катта бўлар ва иш катта бўлган сайин Саид Жалолхоннинг калласи оғирлашар эди.

Худо аллақайси тоғнинг ғорида „Қирарман“ ва „Йиғарман“ номли икки махлуқни Саид Жалолхоннинг хон бўлишига атаб боқиб юрган экан, ярим одам, ярим маймун қиёфасидаги бу икки жонивор келиб хонга салом берди ва ҳар қайсиси ўз ҳунарини айтди: Қирарман — рўпара келган кишининг калласини узиб ташлар, Йиғарман — калласиз таналарни саржинга ўхшатиб тахлар экан. Саид Жалолхон кўп хурсанд бўлди. У кўзгалган қишлоқни қиличдан кечиргани бу жониворларнинг ёнига неча минг сўфилардан қўшиб берди. Улар даштни чангитиб кетар экан, орқаларидан Саид Жалолхон қичқириб қолди:

— Қирингиз! Қуритингиз! Экиндан кўкнор,
жон эгасидан тошбақа билан пашша қолса бас!

Булар кетгандан кейин Саид Жалолхон ғай-
ратига чидолмай шамшир суғурди ва ҳавода ўй-
натиб, аскарга фармон берди.

— От қўйингиз! Ғазот! Қишлоққа от қўйи-
нгиз!

Олдинда хон, кўринмас аскар қуюндай бо-
рар эди. Баногоҳ Саид Жалолхоннинг кўзи қар-
шидан от қўйиб келаётган мулла Шамсиддинга
тушди. Мулла Шамсиддин келиб отдан тушди,
хоннинг оёғини ўпди.

— Қишлоқда қизил аскарлар бор, яқинига
боришнинг сира иложи йўқ, — деди.

Қишлоқ томонда яна чанг кўринди. Йиғар-
ман келар эди. У ҳам келиб отдан тушди ва
хоннинг оёғини ўпиб, зўр мусибатдан дарак
берди:

— Қирарман шаҳид! — деди.

Саид Жалолхон ишонган тоғи хусусидаги бу
хабарни эшитиб оҳ тортди ва отдан йиқилди;
боши билан тушди, кимдир унинг бошини жуда
ҳам катта ва ҳаддан ташқари оғир латта билан
боғлади, шундан сўнг ҳушидан кетди.

Хон талай вақтдан кейин ҳушига келиб кў-
зини очди ва ўзини ўз ҳужрасида кўрди. Ёни-
да вазири мулла Шамсиддин чўкка тушиб ўти-
рар эди.

— Нима бўлди? Қани шамшир, қани от? —
деди хон бошини кўтариб, аммо боши шундай
оғрир эдики, яна ёстиққа қўйди.

Мулла Шамсиддин рўмолчаси билан уни елиб, йиғламсираб деди:

— Ахир, мулла Саид Жалолхон, нега кишини қўрқитасиз? Нима? Шамшир нимаси? Қанақа от?

Саид Жалолхон мулла Шамсиддиннинг йиғламсирашидан қишлоққа кетган бошқаларни ҳам шаҳид бўлган гумон қилди.

— Ҳаммасими? Ҳеч ким қолмадими? Ҳозир хабар олдилинг! Афғонистон йўлига киши чиқаринг!

Саид Жалолхон ўрнидан турган эди, гандираклаб йиқилди. Мулла Шамсиддин куйиб-пишиб ҳеч қандай ғазот, ҳеч қандай аскар йўқлигини, унинг эрталабдан бери шу ерда ётганини уқтира бошлади.

— Аҳмоқ. — деди хон аччиғи келиб, — ахир, мен оддан йиқилдим... Бошимнинг оғриғи ҳали босилгани йўқ-ку! Нима учун мен сени кўраб турибман? Бошимнинг катта бўлганига нима дейсан?

— Бошингиз катта бўлгани йўқ, ахир, — деди мулла Шамсиддин жеркиб, — мен келсам мана бу сабил мўридан шамол тошкўмир тутунини қайтариб, бутун уй тутунга тўлган экан. Худо кўнглимга солиб келмасам, ҳалок бўлар эдингиз!

Саид Жалолхон ҳамон ишонмас эди. У, деворларни ушлаб, ташқари чиқди; икки қадам босиши билан яна йиқилди. Мулла Шамсиддин хизмат қилиб, бир неча соатдан кейин аранг уни ўзига келтирди. Саид Жалолхон бутун

бошдан кечирганларини инқиллай-инқиллай ҳикоя қилиб берди.

— Мен сизнинг кўкнорингизни олиб келган эдим, — деди яна айниб.

— Қанақа кўкнор?

Саид Жалолхон яна ўзига келиб уҳ тортди.

— Бу бир башорат, — деди мулла Шамсиддин анчадан кейин.

Эртасига икки ўртоқ мусулмонобод қилиш учун тошбақа излаб чўлга чиқиб кетишди.

1936.

ҚАБРДАН ТОВУШ

(Диндорлар ўқимасин)

Уста Турдиали худо билан илгари дуруст эди, уч ярим яшар қизчаси ўлди-ю ораси бузилди. Оламда ҳар нарса эсдан чиқиши, ҳар қандай ранж-кулфат кўнгилдан кўтарилиши мумкин, лекин уч ярим яшар бўлиб ўлган фарзанд доғи... йўқ! Мана шунинг учун уста Турдиали у дунёдаги жаннат роҳатидан кўра ҳозир юрагини бўшатиб олишни афзалроқ кўриб, худога хитоб қилди: „Қайси дўзахингга солсанг сол, кўзимдан аланга чиқиб турганда ҳам айтаман: бу қилмишинг аҳмоқлик!“ деди.

Ана шундан кейин қараса худонинг аҳмоқоналиши бир бу эмас экан: одамни яратибди, одам билан бирга минг хил касаллик; одамларни деб ҳар хил экин яратибди, бу экинларни баъзан чигиртка еб кетади, сел нобуд қилади, шира босади...

Бу гаплар, албатта, худога хуш келмай юрар эди. Унинг жуда ҳам қаҳри келганлиги шундан маълум бўлдики, уста Турдиали гўрга қўйилиб, ҳали устига тузуккина тупроқ тортилмасданоқ мункарнакирни юборди. Уста гўр ва жаҳаннам

азобини фоний дунёда бир мартаба бўйнига олиб қўйгани учун унча тап тортмади.

— Кимсан, раббинг ким? — деди мункарнакир.

— Уста Турдиали бўламан. Колхозда арава-
соз...

— Нима учун у дунёда намоз ўқимадинг,
рўза тутмадинг?

— Қаёқдан биласан?

— Мункарнакир бўлганимдан кейин била-
манда!

— Бекор айтибсан, отимни ўзимдан сўраб
билдинг-ку, намоз ўқимаганимни, рўза тутмага-
нимни биласанми!

Мункарнакир гангиб қолди, нима дейишни бил-
май, устанинг бошига гурзи билан урди. Гурзининг
зарбидан уста Турдиали тариқдай сочилиб кет-
ди-да, фоний дунё ҳисоби билан бир неча минг
йилдан кейин ўзига келди.

— Мен билмасам худо билади! — деди мун-
карнакир.

— Худо шундоқ деган бўлса ёлғон айтибди!
Мункарнакир яна гурзисини кўтарди.

— Худони ёлғончи қилгани нечук ҳаддинг
сиғади?!

— Ёлғон айтмаган бўлса юзлаштир, бўйним-
га қўйиб берсин!

Мункарнакир боқий дунё ҳисоби билан шун-
ча йил терговчилик қилиб бундай гуноҳкорни
биринчи мартаба кўриши эди, яна гурзисини
ишга солди... Уста Турдиали яна тариқдай со-

чилиб, яна бир неча минг йилдан кейин ўзига келиб қараса мункарнакир ва фаришталар билан бирга туман ичида балиқдай юзиб кетаётибди. Булар бу дунё ҳисоби билан минг йил деганда арши-аълога етиб боришди. Арши-аъло қуюқ кўк тумандан бино бўлган бир сарой экан. Унинг деворларигина эмас, зинаси, эшиги ва ҳатто эшигининг занжирларигача кўк тумандан эди. Мункарнакир уста Турдиалини арши-аълонинг дарвозаси ёнида турган икки фариштага топшириб, ўзи ичкарига кириб кетди. Уста бир оз чўчиб, ҳар нима бўлса ҳам худонинг олдига таҳоратлик кирай деган ўйда фаришталардан сув сўраган эди, иккови ҳам ўзбекча билмас экан, тушунмади. Уста ишора билан тушунтирмақчи бўлиб турганда мункарнакир чиқиб, уни ичкарига бошлади. Арши-аълонинг ичи ҳам туманликдан иборат экан. Туман ичида юзиб, бир ерга борганда мункарнакир тўхтади. Қаршида қаердан бошланиб қаерда тугаганлиги маълум бўлмаган бир парда турар эди. Уста „пардайн асрор“ дегани шу бўлса керак деб ўйлади. Ҳақиқатан шундай экан: бу дунё ҳисоби билан орадан беш минут ўтар-ўтмас парданинг орқасидан сурнайга ўхшаган товуш эшитилди:

— Хўш, сен нима учун мени ёлғончи қилдинг?

Бу худонинг товуши эди! Уста Турдиали аввал бир сесканди, кейин ўзини қўлга олди.

— Хўп, — деди, — жавоб берайми? Аввал мен сендан бир нарсани сўрай: менинг тоат ибодаг қилишим сенга мунча зарур?

— Менга эмас, ўзингга зарур. Жаннат умидида бўлсанг қиласан.

— Сенга эмас, ўзимга зарур бўлса, бундан чиқдики, ибодат қилиш ҳар кимнинг ўз ихтиёрида, жаннатга кираман деган киши ибодат қилар экан-да? Бундай бўлса дўзахни нимага яратдинг?

Худо ўйлаб қолди шекилли, бирпас туриб жавоб берди:

— Дўзахни зино қилган, бировнинг ҳақини еган гуноҳкор бандаларимга яратганман.

— Ҳа-ҳа, бундан маълум бўлдики, ибодат қилмаслик гуноҳга кирмайди. Шу гапингдан қайтмайсан-а? Хўп! Бўлмаса менга бу ёғини айтиб бер: масалан, намоз ўқиганлар жаннатга, зино қилганлар дўзахга кирар экан, менга ўхшаган, ҳар икковини ҳам қилмаганлар қаёққа боради?

Худо, афтидан, нима дейишини билмай қолди, чунки уста Турдиалининг гапи ўринли эди: модомики ҳамма „қилкўприк“дан ўтар экан, ё жаннатга ўтиб кетади, ё дўзахга йиқилади. Мункарнакир буни фаҳмлаб, худони хижолатдан чиқарди.

— Ибодат қилмаслик умуман гуноҳ эмас, лекин ибодат қилмаган киши шайтоннинг гапига кириб қилмагани учун гуноҳ ҳисобланади.

Худо ҳам шу гапни тасдиқлаган эди, уста Турдиалининг зардаси қайнаб кетди:

— Э, тайининг борми ўзи! Нима, шайтонни мен яратибманми? Ўзинг яратгансан! Умуман, қайси банданг қандай гуноҳ қилмасин, гуноҳига

шериксан, чунки юборган китобингда „Менинг измимдан ташқари ҳеч нарса бўлмайди“ дегансан.

Бу сафар мункарнакир гап тополмай қолди. У, сирни бой бермасликка тиришиб, устага дўқурди:

— Мен сени бу ерга сўроқ бергани олиб келганман, сен нега худони сўроқ қиласан?! Сен саволга жавоб бер: нима учун гўрда сўроқ қилганимда сен худони... нима учун у дунёда тоат-ибодат қилмадинг?

Бу сафар худо бир оз ён берди:

— Э азиз бандам, ахир, мен биламан... Нима учун ибодат қилмаганингни ҳам биламан, лекин қоида шундоқ — ҳаммадан сўралади. Ҳамма жавоб берса-ю, сен шунақа қилиб ўтирсанг яхши бўлмайди-да...

Худонинг паст тушганини кўриб, уста Турдиали ўзини жуда қўйиб берди:

— Сенинг ишинг колхозимизнинг секретари мулла Муқимнинг анкета тўлдиришига ўхшайди: қачон анкета тўлдирса „эркакмисиз, хотинмисиз?“ деб сўрайди; кўрмисан, десам „анкетада шунақа савол бўлса мен нима қилай!“ дейди... Йўқ, мен у дунёдаги ишларинг бетутуриқ деб юрсам, охирадаги ишларингда ҳам тутуриқ йўқ экан. Ундан кўра қўй, дўконингни ёп, у дунёдаги малайларинг бошқа тирикчилик қилсин. Агар одамлар сенга қиладиган ибодати ўрнига бир-бири учун меҳнат қилса, сенга қўйган кўнглини бир-бирига қўйса, сени деб чекадиган риёзатини

ичм-хунарни деб чекса, ер юзининг ўзи жаннат бўлади. Шундай жаннат бўладики, бу жаннатга кириш учун сен одамларга ибодат қиласан. Мен келганда одамлар шунга йўл тугган эди. Ҳозир одамлар шундай ишлар қилаётибдики, бу ишларнинг мингдан бирини пайғамбаринг қилса, сен бу ёқда қолиб, ўзини худо эълон қилар эди.

Мункарнакир этагини қоқиб, ўрнидан туриб кетди. Худо жим қолди. Уста Турдиали нимадир демоқчи эди, бошига гурзи тушиб, яна тариқдай сочилди; бир вақт ўзига келиб кўзини очиб қараса, гўрда ётибди; тепасида мункарнакир гурзисини кўтариб турибди.

— Айт дейман ҳозир, нима учун у дунёда ибодат қилмадинг?

Уста Турдиали унинг башарасига қараб турди-да, қаттиқ кулиб юборди ва ўзининг кулгисидан ўзи уйғониб кетди.

1940.

ЖОНФИҒОН

Жонфиғонни танисангиз керак — ўша, ўтган йил баҳорда маст бўлиб, кўчадан ўтган одамга „Ҳозир айтасан: бошимни қайси деворга уриб ёрай“ деб ёпишган, кейин соқолига ўзи ўт қўйиб, гугурт чиқарганни сўккан киши.

Кеча шунинг уйдан хотин кишининг аччиқ-аччиқ йиғлаган товуши эшитилди. Жонфиғон бу яқин йилларда хотинини урган эмас, ҳатто бир куни самоварда ўзи „Хотин кишини номард уради, қўлинг қичиса, ўзингга ўхшаган қўли қичиганни топиб муштлаш, мен сени мард билай“ деган эди.

Нима бўлди?

Уч-тўрт киши бўлиб аста кирсак, ҳовлининг ўртасида катта гулхан, хотини Малоҳатхон унинг атрофида додлаб юрибди. Тўхтатдик.

— Нима гап?

— Шўргинам қурсин... кўрмайсизларми... Беш-олти йилдан бери битта пайпоқ олиб бергани йўқ-ку, ишлаб-ишлаб топган пулимга қилган ҳамма кийимларимга керосин сепиб ўт қўйди... Шу устимдаги иш кийимим билан қолдим...

Жонфигон деразадан бошини чиқариб бақирди:

— Гапир, ҳа, гапир!.. Сенинг гапинг гап-у, бизники гап эмасми!..

Жонфигон катта бир ҳақиқатни очишга шошилгандай, уйдан югуриб чиқди, бизга зўр ҳақсизликдан шикоят қилаётган қиёфада туриб, аллақерда ўтган бир авлиёнинг ўз ўғлига „хотинлар бевафо“ деб қилган насиҳати, жиноят қонунлари мажмуасининг алланечанчи моддаси тўғрисида гапирди ва бехосдан йиғлаб юборди. Кейин билсак кеча эр-хотин уришган, хотин „қўй энди, мен сен билан умр қилмайман, эртага хатимизни оламиз“ деган экан.

Уриш, қўйди-чиқди ҳам ҳар хил бўлади. Баъзи уришлар шундай арзимаган нарсдан чиқадикки, орада қанча совуқ гаплар ўтиб „ҳордиқ чиққандан кейин“ уриш нимадан чиққанини на эр эслай олади, на хотин. Буларнинг ҳам жанжали шу хилда бўлса яраштирайлик, иккови ЗАГС нинг ўша „ўлим ва талоқ“ бўлмасига қадам босмасин деб, гап сўрадик. Эр-хотин айта берса, бу жанжалнинг тарихи бирон ёзувчининг қўлига тушса каттакон бир китоб бўладиган.

Жонфигон бундан беш-олти йил бурун қайси бир идоранинг извошини минар экан, киракашлик қилиб қўлга тушиб, ишдан ҳайдалибди; кейин сабзавот дўконига мудир бўлган экан, „жуда арзон моллар, буларнинг устига сўм қўйиб бўлмаса, тийин қўйиш билан қачон бой бўлади киши“ деб, ўзи ташлаб кетибди; та

ниш-билишлари заводга ишга жойлаб қўйган экан, „ойлигидан бўлак даромади йўқ“ деб, бормай қўйибди; шундан кейин қилмаган иши қолмабди деса бўлади: гулфурушлик дейсизми, том шuvoқ дейсизми, қассобчилик дейсизми... бир-икки ҳафта бозорда қовун тилиб ҳам сотибди.

Малоҳатхон Жонфигон извошчиликдан ҳайдалган йили маҳалладаги актив аёлларнинг ҳимояси остида, эрининг қаршилигига қарамай, район советига уборшица бўлиб кирган экан; ўқибди, ҳадемай саводи чиқибди, бир йил-бир ярим йилдан кейин ҳатто мажлисларда докладчига „Ўртоқ, сизга саволим бор“ дейдиган бўлибди. Район Советининг шофёри Тишченко деган аёл унинг соғломлигига, кучига, абжирлигига, айниқса зеҳнига қойил бўлиб юрар экан, бир куни уйига чақириб, „сен шофёр бўлгин, нима ёрдам керак бўлса бераман“ дебди. Малоҳат ҳам шундай бир нарсани орзу қилиб юрар экан, дарров кўнибди. Шундан кейин Тишченко уни бирмунча вақт шофёрлар курсига тайёрлабди, оқибат киргизиб ҳам қўйибди.

Жонфигон авваллари унинг ниятига, ўқишига „нотовон кўнгил... орзуга айб йўқ“ деган назар билан қараб юрар экан, бир вақт қарасики, Малоҳат курсни битириб, грузовой миниб юрибди! Жонфигон бунга ҳам кўникибди, „ҳа, энди, минса-минибди-да, шу ҳам мартабами, машинани ўзи ўйлаб чиқарибдим“, деб ўзига тасалли берибди. Бироқ Малоҳат икки йилда уч

марта мукофотланибди, Жонфигон мукофотни ўз гази билан ўлчагани учун бунга ҳам унча парво қилмабди, „олган мукофотига от билан туя берармиди“, дебди. Жонфигон ўтган йил баҳор кечаларининг бирида (ўша кун иртасига бошини ёрмоқчи бўлган, соқолига ўт қўйган) истироҳат боғига кирган экан, қараса, шаҳарнинг ман-ман деган стахановчилари қаторида хотинининг ҳам каттакон портрети турибди! Севинч, қўрқув, бахиллик — ҳаммаси аралаш-қуралаш бўлиб, Жонфигоннинг боши ғовлаб кетибди. У дарров уйга келиб, ҳарқалай, хотинини суюбди, ўпибди, лекин суҳбат жанжал билан тугабди. Бу кунгача бўлиб ўтган учта йирик жанжалнинг бири шу экан.

— Шунда жанжал нимадан чиқди? — деди шерикларимиздан бири.

Жонфигон жавоб бермоқчи эди, Малоҳат гапини оғзидан олди.

— Туппа-тузук ўтирган одам бирдан айниб энди ундоқ бўласан, бундоқ бўласан, жазман чиқиб қолади деб, жаҳлимни чиқардилар. Хаёлимда йўқ гаплар..

— Хаёлингда йўқ-а, хаёлингда йўқ! — деди Жонфигон.

— Ҳа, хаёлимда бўлиб нима қилдим?

— Хаёлингда бўлмаса нима учун буқоғингни кестирдинг? Хўш? Қани мана шу тўртта одамнинг олдида жавоб бер-чи!

Малоҳатнинг кўк пиёладан кўра кичикроқ буқоғи бўлиб, шуни ўтган йил кузда кестирган

экан. Иккинчи йирик жанжал шунда бўлиб, яқин бир ҳафтага чўзилибди.

— Кестирсам ёмон бўлибдимми? — деди Малоҳат, — Ахир... хотинингизман...

— Нима, менга ёқиш учун кестирибсанми? Ҳеч-да! Менга буқоғинг билан ҳам ёқаверар эдинг. Бошқага ёқаман деб кестиргансан!..

— Уялинг! Илгарилар, буқоғинг бор деб, кўз очиргани қўймас эдингиз-ку! Неча марта йиғлатгансиз?

Жонфигон, нима дейишини билмай, ерга қаради ва дўнғиллади:

— Мен йиғлатган эмасман... ўзинг йиғлагансан...

Биз кулгидан ўзимизни тиёлмадик, аммо барала кулиш тўғри келмагани учун биримиз мўйловимизни силаб, биримиз йўталиб, дегандай, кулгимизни яширдик. Жонфигон „Малоҳат энди мени ташлаб кетади“ деб ҳадиксираб юрса, Малоҳат эрининг бу юриш-туришидан хижолат тортиб юрар экан. Шунинг учун Малоҳат кўзга кўринган сайин эрини эл қатори ишлашга ундар, ялинар, баъзан қаттиқ гапирар, ҳатто йиғлар экан. Жонфигон охири инсофга келиб, шу бу йил қишда нон заводига ишга кирибди, аммо бир ой ишламасдан прогулчи тарзида ишдан ҳайдалибди. Жонфигон буни, албатта, талай вақтгача хотинидан яшириб юрибди; бу маълум бўлиб қолгандан кейин хотинига неча-неча тавба-тазаррулар қилиб, энди бирон жойга кириб ишлашга, астойдил ишлашга сўз бериб-

ди Малоҳат ишонибди ва ўзи иш топиб, ўтган ойнинг ўн биринчи числосида жойлаб қўйибди; ўтган куни қараса, мулла Жонфиғон яна бекорлар! Малоҳат суриштиргани корхонага борибди; суриштириб қараса, Жонфиғон фақат ўн етти кун ишлабди, холос; бюллетень олгани докторнинг олдига чилимнинг сувини ичиб лоҳас бўлиб кирган экан, доктор ичини чайқабди ва „кўр бўлдингми, нега тамаки ейсан“ дебди. Бу гап корхонага овоза бўлиб, Жонфиғонни ўша замониёқ ишдан ҳайдашибди. Мана, учинчи йирик жанжал мана шундан чиқибди.

— Нега бундоқ қиласиз, ахир? — дедик.

Жонфиғон ер чизиб ўтирар экан:

— Шайтон.. — деди.

— Бекор айтибсиз! — деди Малоҳат жаҳли чиқиб, — чилимнинг сувини ичиб докторга киришни шайтон сиздан ўргангандир!

Ҳаммамиз жим қолдик, Жонфиғон бирпасдан кейин бошини кўтариб:

— Бўладиган гап шу, — деди, — менинг қўядиган хотиним йўқ. Агар зўрлик билан хат топширсанг товонимга қоласан. Мана шу йигитлар гувоҳ. Айтдим-қўйдим, икки қулоч арқон...

У, ўпкасини тутолмай, йиғлаб юборди. У, йиғлар экан, яна хотинига сўз берди. Малоҳат уни ҳеч қачон бу аҳволда кўрмаган бўлса керак, юмшарди.

— Мен сизга айтайин, — деди, — пулингизнинг кераги йўқ, ишласангиз бўлгани! Мен сизни ҳозир эрим дегани номус қиламан!

Жонфиғон қасамнинг ҳар хилидан ичди, кейин бизнинг кафил бўлишимизни сўради. Биз охирги синоқ бўлиши шарти билан кафил бўлдик, аммо ҳар қайсимизнинг дилимизда „бу хотиндан уялиб қолмасмиканмиз“ деган бир андиша бор эди. Малоҳат кўнгандан кейин биз чиқиб кетдик. Самоварда ўтирган эдик, бирпасдан кейин Жонфиғон чиқди ва ёнимизга келиб:

— Шу гап гап бўладими ё тагин жиннилиги тутармикин? — деди.

Биз ҳали жавоб бермасдан Малоҳат эшикни очиб қараган эди, Жонфиғон югурганича борди, иккови кириб кетди.

Эртасига эшитсак, Жонфиғон йўқлаб келган такасалтанг оғайниларини уйига киргизмабди.

1939.

ТЎЙ ДА АЗА

Зўри беҳуда миён мешиканад.

Доцент Мухторхон Мансуров ниҳоятда истараси иссиқ, ниҳоятда дилкаш чол, шу қадар дилкашки, уни кўрган киши ҳар фаслнинг ўз хусн-латофати бор деган гапни йил фасллари тўғрисидагина эмас, умр фасллари тўғрисида ҳам айтса бўлар экан деб қоларди. Унинг битта-иккита қора тук чап бериб қолган оппоқ чўққи соқоли... Ёпиримай, соқол ҳам одамга шунча ярашадими-я!.

Чолни бунчалик истараси иссиқ, дилкаш қилган, соқолидан тортиб юришигача ҳамма нарсасини, ҳар бир ҳаракатини чиройли, ёқимли қилиб кўрсатган, эҳтимол, унинг одамохунлиги ҳам бўлса. Ўзи шунақа бўлади-ку: яхшининг юзида зулук ҳам хол бўлиб кўринади.

Аммо-лекин Мухторхон домла нафсамбирига одамнинг жони эди. Унинг хушфеъллиги, тўпорилиги... Маҳаллада катта-кичик ҳамма билан саломлашар, ёш билан ёш, қари билан қари бўлиб гаплашар, хурсанд киши билан чақчақлашиб, хафа билан дардлашар эди. Бу одам маҳалла ҳаётига, ҳар бир кишининг дилига

кириб, шу қадар сингиб кетган эдики, отпускага ё командировкага кетса бутун маҳалла ҳувиллаб қолгандай бўлар эди.

Кунлардан бир куни маҳаллада дув-дув гап бўлиб қолди: „Мухторхон домла уйланармишлар!..“

Домла бундан уч йил бурун бева қолиб, унга гоҳ сингиси, гоҳ узатган қизи қараб юрар эди. Унинг ниятини эшитиб маҳаллада хурсанд бўлмаган одам қолмади. Ҳеч ким қариган чоғида жуфтидан қолмасин. Осонми, киши нима бўлишини билади, бош ёстиққа тегиши бор... Қари одамга маҳрам керак...

Ҳали ҳеч ким кўрмаган бўлса ҳам, Мухторхон домла ёқтиргани учун жуда ақлли, тамизли аёл чиқиши муқаррар бўлган келинни ҳамма гойибона яхши кўриб қолди.

— Маҳалламизнинг толеи бор экан, — дейишар эди. — Домла отахонимиз эдилар, келинимиз бизга онахон бўладилар...

Миш-миш рост бўлиб чиқди: домла бозор қилишни, магазинга киришни жинидан бадтар ёмон кўрар эди, кимдир уни универмагда очередь турганини кўрибди; эртасига чойхона олдидан чамандагул дўппи кийиб ўтди.

Маҳалла активлари кенгашиб, маҳалла номидан яхшироқ бир тўёна қиладиган бўлишди. Уларнинг фикрича, бу нарса куёвга ҳам, келинга ҳам бутун аҳолининг ҳурмат ва муҳаббатини изҳор қилиши керак эди.

Шу орада домла қаёққадир кетиб бир ҳаф-

тадан кейин пайдо бўлди. Унинг автобусдан тушиб келаётганини кўрган чойхонадаги одамлар ҳанг-манг бўлиб қолишди: чол ўлгур соқолини, шундай чиройли соқолини таг-туги билан қирдирибди-ташлабди! Ачинмаган, хафа бўлмаган одам қолмади.

У бирон ёққа бориб қайтганида чойхонага кирмасдан, катта-кичик билан кўришиб ҳол-аҳвол сўрамасдан ўтмас эди, ҳозир чойхонага яқинлашганида кўчанинг нариги юзига ўтиб олди-ю, ерга қараб, жадаллаганича ўтди-кетди. Унинг ўзигагина эмас, бутун маҳаллага файз киргизиб турган соқолини олдиргани, бунинг устига яна чойхонани четлаб ўтгани баъзиларни ташвишга солиб қўйди:

— Домламизга нима бўлди экан? Домламиз нега бунақа бўлиб қолди экан?..

Домлага ҳеч бир ғубор қўнишини истамаган бошқалар бу икки гуноҳни бир-бирига егизиб, уни оқлашга тиришди:

— Домламиз бирон хаёлга бориб соқолини қирдирган-у, ҳозир пушаймон, уялганидан бизга рўпара бўлмади...

Орадан кўп ўтмай чойхўрлардан бири қизиқ бир гап топиб келди. Бу йигит домлани шаҳарнинг нариги чеккасидаги паркда кўрибди. Домла бошида чамандагул дўппи, эгнида калта ва тор шим, катак кўйлак, енгини баланд шимарган, билагида каттакон тилла соат, ўзи якка пиво ичиб ўтирган эмиш! Унинг бундай одати йўқ эди, шунинг учун йигит ҳайрон бўлиб бир

оз қараб турибди. Домла икки шиша пивонинг устидан юз грамм арақни битта отиб ўрнидан турибди-ю, гулчидан каттакон гулдаста сотиб олиб, паркнинг орқасидаги жин кўчага кириб кетибди. Бу гапни эшитиб, одамларнинг дами ичига тушиб кетди. Баъзи бировларнинг кўнглига аллақандай жирканч, домланинг шаънига ҳеч тўғри келмайдиган гаплар келди... Шунда маҳаллаинг қарияларидан Карим ота ҳозир баъзи бировларнинг кўнглига келган гапдан ҳам хунукроқ бир тахминни айтиб қолди:}

— Хайр, ишқилиб охири бахайр бўлсин, — деди — келинимиз ёшга ўхшайди... Қиз бўлмаса деб қўрқаман!

Карим отанинг бу тахмини, домланинг кейинги вақтлардаги рафторига қараганда эҳтимолдан узоқ бўлмаса ҳам, одамларга қаттиқ малол келди. Бир-икки киши Карим отанинг дилини оғритди.

Бироқ, орадан кўп ўтмай, Карим отанинг тахмини тўғри чиқиб қолди: „домла ўзининг студенткаси — йигирма яшар бир жувонга уйланаётган эмиш“ деган гап тарқалди.

Тўйга яқин қолганда келин кўчанинг бошидаги ательега кўйлак буюргани келган экан, нима бўлиб бундан хабар топган аёллар кўргани боришди. Келин дарҳақиқат ёш, лекин худди қизиқчиликка семиргандай юм-юмалоқ; эғнида енгсиз қизил кўйлак, бошида попушакнинг тожигига ўхшаган, лекин қизил шляпа; қўлидаги сумкаси, оёғидаги пошнаси бир қарич туфлиси ҳам

қизил. Уни адоват ва нафрат билан бошдан оёқ кузатган аёллардан бири, бурилиб ательедан чиқиб кетар экан:

— Хўрозқандга ўхшамай ўл! — деди.

— Қариган чоғида хўрозқанд яламай домла ҳам ўлсин! — деди яна бири.

Бу лақаб дарров тарқалиб кетди. Домлага қўл уриш билан маҳалланинг файзини ўғирлаган, одамларнинг дилини ҳамиша ёритиб турадиган чироқни сўндирган бу аёлни кўрган ҳам, кўрмаган ҳам тошни тешадиган бир ғазаб билан ёмон кўрар эди. Бу ғазаб одамларнинг кўнглидаги домлага бўлган ҳурмат ва муҳаббат туйғусини чирита бошлади. Бора-бора домла деганда одамларнинг кўнглига ғашлик тушадиган бўлиб қолди. Домла, шуни ўзи сезса керак, мумкин қадар одамларнинг кўзига кўринмасликка тиришадиган бўлди.

Тўй келинникида бўлиб ўтди. Буни маҳаллада Карим отадан бошқа ҳеч ким билмай қолди. Карим ота ҳам тўйга эмас, кабоб пишириб бергани чақирилган экан. Бундан хабардор бўлган маҳалла ёшлари уни, ҳол-жонига қўймай, чойхонага олиб чиқишди ва тўй қандай ўтганини гапириб беришга мажбур қилишди. Карим ота „бировнинг сирини айтмайман“ деб аввал тархашлик қилди-ю, бир-икки саволга жавоб берганидан кейин қулфи-дили очилиб кетди: икки гапнинг бирида пешонасига уриб, гоҳ бўғилиб ва гоҳ қотиб-қотиб кулиб, одамларни кулдириб ҳикоя қилди.

Тўйга келин томондан элликка яқин, куёв томондан саккиз киши айтилган экан, иккала томондан ҳаммаси бўлиб ўн бир киши келибди. Бир дуторчи, икки ашулачи ва Карим ота ҳам шу ҳисобга кирар экан. Соат олтига белгиланган тўй соат ўндан ошганда бошланибди. Келин бирпас бошига оқ рўмол ёпиниб ўтирибди-ю, бир-икки рюмка ичгандан кейин, аламига чидолмай ўйинга тушибди. Домла чапак чалибди, ашулага қўшилибди...

— Ҳа, айтгандай,— деди Карим ота пиқирлаб кулиб,— домла сочларини бўятибдилар!.. Азбаройи худо, куя тушган пўстакка ўхшайди!.. Майли, бўёқ топилган бўлса бўясин, лекин шу бўёқ билан қилиғини ҳам бўяшга, сочига мос қилиқлар қилишга уринса унча яхши чиқмас экан!

Дарҳақиқат, домланинг фикр-ёди ўзини иложи борича ёш кўрсатишда бўлиб қолди. У нима қилса, нима деса шуни эсдан чиқармас, ёш эканини кўрсатиш учун қулай келган ҳеч бир имкониятни қўлдан бермас, „ҳали ёшсиз“ деган кишига жонини, жаҳонини беришга тайёр эди.

Тўйдан кейин орадан бир ой ўтар-ўтмас келин ғалати бир дардга йўлиқди: баъзан кечалари ҳадеб чучкирадиган бўлиб қолди; докторга кўринган экан, доктор „бу дарднинг давоси — денгиз ҳавоси“ дебди. Домла эртаси эрталабдан идорама-идора югурди, соат тўртга қолмасдан путёвка билан поезд билетини келтириб келинга топширди.

Кечқурун эшик олдига кўкиш такси кўндаланг бўлди. Домла, куни бўйи елиб-югуриб ҳолдан тойганига қарамай, иккита оғир чамадонни машинага ўзи олиб чиқди ва багажникка ўз қўли билан жойлади; ўша енгсиз қизил кўйлагини, қизил шляпасини кийиб ҳовлидан яна хўрозқанд бўлиб чиққан келинга машинанинг эшигини очиб берди, кейин чиқиб ёнига ўтирди.

Машина жўнади, жўнади-ю, тезлаб, дўнгроқ кўприкдан ўтишда нима бўлиб багажникнинг қопқоғи бир кўтарилди-да, бояги иккала чамадон отилиб чиқди. Иккала чамадон, худди бир-бири билан чопишгандай, ирғишлаб-ирғишлаб талай ергача борди-ю, бири йўлнинг ўртасида, иккинчиси тротуарга чиқиб тўхтади. Шофёр бундан кечроқ хабардор бўлди шекилли, машина қирқэллик қадам нарида тўхтади. Машина тўхташи билан домла эшикдан отилиб чиқди, чамадонларга қараб югурди ва кетидан чопган шофёр, чойхонадан югуриб тушган уч-тўрт кишининг кўмагини рад қилиб, ҳар бирини бир одам зўрға кўтарадиган икки чамадонни ўзи якка кўтарди ва машинага томон юрди. У ярим йўлгача чамадонларни озод кўтариб, бардам қадам ташлаб борди-ю, ундан нари ранги оқариб, тиззалари қалтираб тентирай бошлади; шундоқ бўлса ҳам, номус куч, бир илож қилиб машинага етиб борди; чамадонларни қўйди-ю, бирдан кўзларини ишқаб машинага кириб кетди. Шофёр чамадонларни яхшилаб жойлади.

Машина қўзғалди, қўзғалди-ю ўн-ўн беш қадам юрмасдан, бирдан эшиги очилди. Хўрозқанд додлаганича ўзини ерга отиб, икки-уч юмалаб кетди. Одам йиғилди. Хўрозқандни кўтариб олишди. Хўрозқанд гапиролмас, дир-дир титраб, кишнагандай бир товуш чиқарар ва қўли билан машинани кўрсатар эди.

Бир неча киши машинага томон югурди, Шофёр қўрқиб, нима бўлганига тушунолмади, бир чеккада турар эди. Одамлар машинани очиб қарашса, домла... ўлиб қолибди!

Эртасига домлани кўмиш маросими бўлди. Маросимга маҳалладан одам кўп қатнашмади, афтидан, домла кўп одамнинг қалбида бундан бир ой бурун ўлган, кўплар ўша тўйни домланинг жанозаси ҳисоблашган эди...

1956.

✓

МИНГ БИР ЖОН

Мартнинг охирги кунлари. Кўк юзида сузиб юрган булут парчалари офтобни бир зумда юз кўйга соляпти. Офтоб ҳар сафар булут остига кириб чиққанида, баҳор келганидан беҳабар ҳануз ғафлатда ётган ўт-ўланни, қурт-қумурсқани уйғотгани аввалгидан ҳам ёруғроқ, аввалгидан ҳам иссиқроқ нур сочаётгандай туюлади.

Касалхонага яқинда тушган Мирраҳимов, жиккаккина киши, ўзига жуда ҳам катта кўк халатга бурканиб, енгчадан бошини чиқариб турган сичқондек, деразадан кўчага қараб ўтирган эди, бирдан тутақиб кетди: шундай ҳаво бўлса-ю, оёқ-қўли бутун одам кўчага чиқолмай, деразадан мўралаб ўтирса!..

Мирраҳимов, жуссаси кичкина бўлгани билан, товуши жуда йўғон ва бунинг устига секин гапиролмас эди. Сестра югуриб кирди. Мирраҳимовнинг соғлиғини, кайфини сўради, кейин дардни бардош енгади, бу хусусда Мастура Алиевадан ибрат олиш керак, деган мазмунда шама қилди.

Мастура Алиева саккиз ойдан бери палата-

сидан чиқмай ётган оғир хаста. Уни касалхонада ҳамма билар, кўп киши кириб кўрган экан. Мирраҳимовнинг одамгарчилиги тутиб кетди:

— Шу шўрлик аёлни бир кириб кўрайлик! Уч кунлиги борми, йўқми... Соб бўлган дейишади...

— Ҳа, анча оғир,— деди сестра хўрсиниб,— ўн йил дард тортиш осонми!

Пойгадаги каравотда китоб ўқиб ётган Ҳожи ака деган хаста йўғон гавдасига номуносиб чаққонлик билан бошини кўтариб, кўзидан ойнагини олди.

— Ўн йил? Ўн йилдан бери касал эканми?

— Ҳа, ўн йил бўлибди. Бечора турмуш қилганига бир йил бўлар-бўлмас шу дардга йўлиққан экан. Томоғидан ҳеч нарса ўтмайди. Овқатни қорнига қуйишади... Тешиб қўйилган.. Баъзан ўзи қуяди, баъзан эри...

Ҳожи аканинг кўзлари ўйнаб кетди.

— Эри? Эри борми?

— Бор. Шу ерда. Беш ойдан бери бирга!

Ҳожи ака узоқ анграйиб қолганидан кейин:

— Ўн йил касал боқиб яна касалхонада ҳам биргами?— деди.

— Шуни айтинг,— деди сестра.— Докторларга ялиниб-ёлбориб палатага каразот қўйдириб олди.

Ҳожи ака дардга бу қадар бардошлик аёлдан ҳам кўра бунчалик вафодор эрни кўришга иштиёқманд бўлиб қолди-ю, халатининг белбоғини маҳкам боғлаб, шиппагини кийди.

— Қани, юринглар, табаррук одамлар экан, бир кўриб чиқайлик.

Сестра Мастура билан унинг эрига хабар бергани кетди.

Ҳаял ўтмай, қорни чиққан Ҳожи ака олдинда, узун коридордан ўнинчи палатага томон йўл олдик. Палата эшиги олдида бизни ҳиндига ўхшаган қоп-қора, катта-катта кўзлари ёниб турган бир йигит, афтидан, Мастуранинг эри камоли эҳтиром билан кутиб олди ва ҳарқайсимизга айрим миннатдорчилик билдириб, ичкарига йўллади. Палатага кирдик. Шу пайт офтоб яна булут остига кирди-ю, палатани шом қоронғилиги босди. Каттакон деразанинг чап томонидаги каравотдан заиф йўқ, заиф эмас, майин товуш эшитилди:

— Келинлар... Раҳмат! Одамга одам қувват бўлади, минг раҳмат! Акрамжон, курси қўйиб беринг...

Офтоб яна ёришди. Мастурани барала кўрдик... Кўз ўнгимизда хаста эмас, ўлик, ҳақиқий ўлик, сап-сарик терию суякдан иборат бўлган мурда ичига ботиб кетган кўзларини катта очиб ётар эди... Тобутда ётган ўликнинг қўлими, оёғими бирон сабаб орқасида бехосдан қимирлаб кетса киши қай аҳволга тушади? Унинг ўлим пардаси қоплаган юзида чақнаб турган кўзларини кўрган киши худди шу аҳволга тушар эди.

Боя бизни кутиб олган йигит — Акрамжон курси қўйиб берди. Мирраҳимов икковимиз ўтирдик. Ҳожи ака йўғон гавдаси билан Мас-

турани тўсиб тикка туриб қолди. Ёнимдаги курсини суриб Ҳожининг этагидан тортай десам, қорни силкиняпти... Ажабо, бу одам нега кулаётибди, деб афтига қарасам... ранги бўз бўлиб кетибди! Унинг қўрққанини пайқаб сестра дарров йўл қилди:

— Ие, Ҳожи ака, сизга дори бериш эсимдан чиқибди-ку, юринг!— деди ва Ҳожини етаклаб чиқиб кетди. Ҳожи коридорга чиқиб йиқилармикан деб ўйлаган эдим, йўқ, хайрият, гумбурлаган товуш эшитилмади...

Сестра йўл қилиб Ҳожини олиб чиқишга чиқди-ю, лекин барибир, Мастура пайқади. Жуда-жуда хунук иш бўлди Мирраҳимов икковимиз нима дейишимизни, нима қилишимизни билмай қолдик. Бу ҳол касалга қандай таъсир қилди экан деб секин қарадим. Мастура қонсиз лабида табассум билан эрига юзланди:

— Акрамжон, хотира дафтарингизга ёзиб қўйинг: уч марди-майдон мени кўргани кирган эди, биттаси аранг қочди-ю, иккитаси, қочгани ҳам бўлмай, ўтириб қолди.

Мастура пиқирлаб кулиб юборди; яна кулди, ёш боладай ўзини тутолмай қиқирлар эди. Бу ҳазил ва айниқса кулги аввал хунук, одамнинг этини жимирлатадиган даражада хунук эшитилди, кейин, нучукдир, Мастуранинг юзидан ўлим пардаси кўгарилгандай, ҳаёт тўла кўзлари ўлик юзига жон киргизгандай бўлди. Мирраҳимов Ҳожи аканинг қилмиши тўғрисида узр

тариқасида бир нима демоқчи бўлиб гап бошлаган эди, Мастура сўзини оғзидан олди:

— Бунақа нарса менга таъсир қилмайди,— деди — Акрамжон, буларга тобут воқеасини айтиб беринг... йўқ, йўқ, ўзим айғиб бераман! Бунга беш йилдан ошди. Кўз олдимдан кетмайди... Қалин қор ёққан кун эди. Мен деразанинг рўпарасида мана шу хилда ётибман, Акрамжон пайпоғини ямаётган эди шекилли... Бирдан кўча эшигимиз очилди-ю, қизил бир нарса кирди, нима экан деб қарасам— тобут! Акрамжоннинг иккита ўртоғи ҳовлимизга тобут кўтариб кирди! Юрагим жиғ этиб кетди... Вой шўрим, наҳот ўлган бўлсам... То эс-ҳушимни ўнглаб, Акрамжонга бир нима дегунимча бояги иккови, тобутни деворга суяб қўйиб, уйга кириб келди; уйга кирди-ю, мени кўриб иккови ҳам, бояги Ҳожи акангиздай шайтонлаб қолаёзди. Акрамжон ҳайрон... Мен ана кетди, мана кетди бўлиб ётган эдимда, ўша куни эрталаб биров автобусда йиғлаб кетаётган бир болани кўриб, менинг укамга ўхшатибди-ю, шундан ҳалигидай гап тарқалибди. Тобутни бузиб печкага қалашди... Менга шу ҳам таъсир қилгани йўқ. Бунақа нарсалар ўлим кутиб ётган касалга ёмон таъсир қилиши мумкин, мен ҳеч қачон ўлим кутган эмасман, кутмайман ҳам! У ёғини суриштирсангиз, мен одам боласининг ўлим кутишига, яъни дунёдан умид узишига ишонмайман. Ҳатто тилдан қолган касалнинг розилик тилашиб қарагани ҳам дунёдан умид узгани эмас, балки „ро-

зилик тилашгани ҳали эрта“ дермикин деган умид билан, дунёда тенги йўқ, тимсоли йўқ зўр умид билан қарагани деб биламан.

Акрамжон Мастуранинг биз билан ёзилиб ўтирганига қанчалик хурсанд бўлса, толиқиб қолишидан шунчалик хавотирда экани кўриниб турар эди; шунинг учун Мастурага тез-тез дам беришни кўзлаб, кўпроқ бизни гапиртиришга, ўзи гапиришга ҳаракат қиларди.

— Сизнинг нима дардингиз бор?— деди Мирраҳимовга юзланиб.

Мирраҳимов бирданига учта дарднинг номи-ни айтди.

— Вой шўрим!..— деди Мастура,— жиндак-кина жонингизга-я! Шу жуссангизга учта дард сиздими?

Бўлди кулги! Айниқса, Мирраҳимов завқ қилиб кулди. Касаллик, ўлим тўғрисидаги гап тугаб, хушчақчақ суҳбат бошланишига илҳоқ бўлиб турган Акрамжон Мастура бошлаган аскияни илиб кетди; аскияга жуда уста экан, оламда дард нима, ўлим нима эканини буткул унутиб роса кулишдик. Афсуски, Мирраҳимовнинг йўғон товуши суҳбатимизнинг бузилишига сабаб бўлди: врач, коридордан ўтиб бораётиб, унинг бесўнақай кулгисини эшитган бўлса керак, эшикни очиб қаради ва Мастурага зеҳн солиб, унинг юзида ҳорғинлик кўрди шекилли, бизни чиқариб юборди. Акрамжон кетимиздан чиқди, бизнинг бу илтифотимиз Мастурага қанча куч-қувват беришини айтиб, кўнглида мавж уриб, ёш

пардаси босган кўзларида кўриниб турган чексиз миннатдорчилик туйғусини айтиб битиролмас, афтидан, Мастуранинг бир минутлик ороми учун ўнг кўзини ўйиб беришга ҳам тайёр эди.

Палатамизга қайтдик. Ҳожи ака каравотида ёнбошлаб, қанд чой ичиб, ўзини елпиб ётар эди. Бўлиб ўтган хижолатлик иш тўғрисида у ҳам индамади, биз ҳам индамадик. Ҳожи акага бир нима дейиш у ёқда турсин, Мирраҳимов икковимиз ҳам кечгача бир-биримизга сўз қотмадик; борлиғимиз Мастура билан банд, қуюнлай чарх ураётган таассуротлар, фикрлар, туйғуларни ифода қилгани сўз тополмас эдик.

Кеч кирди. Ҳожи ака ўртачароқ хуррак отиб уйқуга кетди. Мирраҳимов дам-бадам у ёқдан-бу ёққа ағдарилар эди, ниҳоят, менинг уйғоқ эканлигимни пайқаб бошини кўтарди.

— Бу хотиннинг жони битта эмас, минг битта!— деди,— ҳозир тугаб қолган шамдай липллаб ёнаётган жони башарти сўнган тақдирда ҳам, қолган мингтасини ёқиб кейин сўнади. Мана шу ишонч Мастурага ўлимни йўлатмайди.

Мирраҳимов узоқ жим қолганидан кейин яна бирдан:

— Эри-чи, эри?— деди, —бу йигитнинг ҳам, рафторидан, йигитлик умри минг битта-ю, шундан биттагинасини Мастурага қурбон қиляпти.

Эртасига Мастура ҳақида яна бир кўнгилсиз гап эшитдик: бечоранинг томоғидан ҳеч нарса ўтмаслиги устига қорнига тез-тез сув тўпланар экан...

Кунлар ўтиб ҳаммамиз тарқалдик. Миррахимов ўзининг МТСига, Ҳожи ака курортга кетди.

Орадан бир қанча вақт ўтгандан кейин шу томонга йўлим тушди-ю, касалхонани босиб ўтолмадим; кириб таниш сестрадан сўрасам, Мастура бир соатдан кейин операцияга ётар экан. Докторлар операция столдан туролмайди деб, беш ойдан бери унинг райиши қайтариб келишар экан, охири бўлмабди — Мастура ўлсам товоним йўқ деб тилхат берибди.

Кириб кўрай десам доктор ижозат бермади. Менинг йўқлаб келганимни кўрса, далда бўлаган бирон сўз айтсам зорайки дармон бўлса деб кутдим.

Вақт-соати етганла Мастурани сестра билан Акрамжон икки томондан суяб олиб чиқишди. Лекин эшикдан чиқилиши биланоқ Мастура икковини икки томонга итариб ўзи юрди; бардам қадам ташлаб, операция залининг эшигини ўзи очиб кириб кетди. Акрамжон, бутун диққати хотинида бўлгани учун мени пайқамади. Мастура эса менга бир қаради-ю, танимади шекилли, индамади.

Операцияга докторларнинг кўнгли чопмагани, хастанинг ҳоли ўзимга маълум бўлгани учун Мастуранинг ўлим юзига бунчалик тик қарагани қоронғида қўрққан киши ашула айтганидек гап деган ўйга бордим-у, операциянинг натижасини кутмадим. Кечқурун касалхонага телефон қилмоқчи бўлганимда, ростини айтсам, телефон

тубкасини дадил ололмадим. Йўқ. хайрият, Мастура операциядан бардам турибди.

Шундан кейин мен узоқ сафарга кетдим-у, Мастуранинг тақдиридан беҳабар бўлдим, лекин уни тез-тез эслар эдим. Бу тоқати тоғ, жони темирдан инсоннинг тузалиб кетишини, яшашини, узоқ умр кўришини унинг ўзидан ҳам кўпроқ тилар эдим. Шунинг учун орадан уч йил ўтгач, Акрамжонни бир бегона хотин билан кўрганимда аламимдан дод деб юбораёздим.

Пахта байрами ҳеч қаерда Мирзачўлдагидек қизиқ ўтмаса керак, чунки бу ерга республиканинг турли областларидан келган одамлар ўз областининг ашуласини, ўйинини ҳам олиб келган дейишади. Пахта байрамини ёр-жўралар билан Гулистон районида ўтказдик. Акрамжонни боя айтганим хотин билан шу ерда, Гулистон райони марказининг чиқаверишида кўрдим. Ўрта бўйлик, хушқомат, вужудидан ёшлик кучи ва ғайрати ёғилиб турган қоп-қора жувон отда олма еб, йўл бўйида турар, Акрамжон ўз отининг айилини қайта боғламоқда эди. Акрамжон мени кўриб қолди-ю, жувонга бир нима деди. Жувон дарров отдан тушди. Иккови югуриб келди. Иккови ҳам мен билан жуда эски қадрдондай сўрашди. Бироқ мен, ҳарчанд қилсам ҳам, палатадан чиқиб операция залига кириб кетаётган Мастура кўз ўнгимдан кетмай, булар билан самимий кўриша олмадим: Акрамжонни бир нав қучоқлаган бўлдим, жувонга эса қўлимнинг учини бердим.

— Амаки, мени танимадингизми?—деди жу-
вон ва хуржундан иккита олма олиб, бирини
менга берди.

— Қай ердадир кўргандай бўламан, лекин...

Жувон қўлидаги олмани устма-уст бир неча
мартаба тишлади ва чала чайнаб ютди.

— Энди ҳам танимадингизми?—деди.

Танидим! Фақат кўзидан танидим! Кулимси-
раб, оламга табассум сочиб турган бу жувон
ўша Мастура эди. Мен нима дейишимни билмай:

— Бу ёқда нима қилиб юрибсиз?— дедим.

Мастура кулди.

— Кучимни, ² ғайратимни тўла-тўкис ишга
солиб юрибман,—деди.

— Операцияга кириб кетаётганингизда мен
йўлакда турган эдим, ҳаяжонда бўлсангиз керак,
танимадингиз...

— Йўқ, амаки,—деди Мастура бир оз хи-
жонат бўлиб—кечирасиз, атайин сўрашмаган
эдим... Сўрашсам, менга тасалли берар эдингиз...
Ўша тобда менга тасалли бериб айтилган ҳар
бир сўз ишончимга рахна, кўнглимга ғулғула
солиши мумкин эди.

Узоқ суҳбатлашдик. Эр-хотин, отларини
етаклаб, бизни талай ергача кузатиб қўйишди;
сўнг хайрлашиб сўл томонга от қўйиб кетишди.
Мен саҳрода лочиндай учиб кетаётган Мاستу-
ра билан Акрамжонга узоқ қараб қолдим. Ик-
кови уфққа етганда, бири орқага қайтди, ҳаял
ўтмай етиб келди. Бу Мастура экан, йўлдан
бир неча қадам нарида туриб:

— Амаки, Ҳожи акамга салом айтинг, — деди ва уфқда кутиб турган Акрамжонга томон от қўйиб кетди.

Шаҳарга қайтганимиздан кейин Мастуранинг омонатини топшириш учун Ҳожи акани сўроқлаб дарагини топдим, лекин саломини топширолмадим: Ҳожи ака, бечора, қазо қилган экан.

1956.

МУНДАРИЖА

	<i>Бет</i>
Ўғри	5
Бемор	10
Башорат	13
Қабрдан товуш	23
Жонфигон	29
Тўйда аза	36
Минг бир жон	44

На узбекском языке

АБДУЛЛА КАХХАР

ТЫСЯЧА ОДНА ЖИЗНЬ

(Рассказы)

Учпедгиз УзССР — Ташкент — 1959

Редактор *Х. Сулаймонова*

Техн. редактор *Р. Тожиева* Корректор *С. Фаффоров*

*

Теришга берилди 19/XII-1958 й. Босишга рухсат этилди 30/I-1959 й.
Қоғози 84×108¹/₃₂. Физик босма л. 1,75. Шартли босма л. 2,87.
Нашр. л. 1,98. Тиражи 15000.

ЎзССР Давлат ўқув-педагогика нашриёти. Тошкент, Навоий
кўчаси, 30. Шартнома 197-58. Баҳоси 60 т.

* *

ЎзССР Маданият министрлиги Узглавиздатининг 1-босмахонаси.
Тошкент, Ҳамза кўчаси, 21. 1959. Заказ № 618.